

УДК 336:339.04

Вікнянська А.О.

кандидат економічних наук,

Буковинський державний фінансово-економічний університет

СХЕМА ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

SCHEME OF FINANCIAL MECHANISM OF SOCIAL SECURITY

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення сутності фінансового механізму соціального страхування. Критичний аналіз літературних джерел дав змогу сформулювати тлумачення фінансового механізму соціального страхування в Україні та запропонувати схему взаємодії його складників.

Ключові слова: фінансовий механізм соціального страхування, Фонд соціального страхування, бюджет, фінансові ресурси, соціальні виплати.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы разные подходы к определению сущности финансового механизма социального страхования. Критический анализ литературных источников позволил сформулировать толкование финансового механизма социального страхования в Украине и предложить схему взаимодействия его составляющих.

Ключевые слова: финансовый механизм социального страхования, Фонд социального страхования, бюджет, финансовые ресурсы.

ANNOTATION

The article analyzes the different approaches to the nature of the financial mechanism of social insurance. Critical analysis of literature allowed to formulate the interpretation of the financial mechanism of social insurance in Ukraine and to propose a scheme of interaction between its components.

Keywords: financial mechanism of social security, Fund of social security, budget, financial resources, social payments.

Постановка проблеми. У сучасних кризових умовах економіки України гостро стоїть потреба пошуку дієвих механізмів забезпечення розвитку та зростання добробуту громадян, як країни в цілому, так і її регіонів.

Функціонування систем соціального захисту та соціального страхування відбувається в умовах несприятливої економічної ситуації в країні, що деструктивно впливає на рівень та якість життя застрахованих осіб. Це, у свою чергу, впливає на матеріальне забезпечення останніх, що залежить від стабільного процесу формування фінансових ресурсів, їх розподілу та ефективного використання.

Постає потреба у вирішенні питання матеріальної незахищеності застрахованих осіб за допомогою ефективно дієвого фінансового механізму соціального страхування щодо формування, використання та резервування страхових коштів, що, у свою чергу, забезпечує стабільність, безперервне управління соціальними ризиками, транспарентність його діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі сутність терміну «фінансовий механізм» досить широко зображено в роботах українських вчених, однак єдиної

думки щодо його визначення та його складників не існує.

Н. Савченко вважає, що фінансовий механізм – це важіль, який дає змогу виконувати тактично-стратегічних завдання, що стосуються системи обов'язкового соціального страхування, з урахування економічних умов [1].

Слід наголосити на неповному трактуванні цього терміна, оскільки фінансовий механізм є набагато ширшим поняттям, крім цього, автор не виділяє його складників, основних характеристик та способу дії.

Г. Кірейцев і С. Лондар трактують фінансовий механізм як комплекс методів реалізації інтересів економічного характеру за допомогою фінансового постійного впливу на соціально-економічний розвиток підприємства. Складовими частинами описаного механізму є: фінансове забезпечення, регулювання, що містить систему фінансових індикаторів [2].

Водночас автори наводять часткове визначення фінансового механізму, не виділяючи конкретних методів та складників системи фінансових індикаторів. Потребують розмежування поняття «фінансове забезпечення» та «регулювання».

Складовими елементами фінансового механізму, на думку О. Романенка, є фінансове прогнозування, планування, управління фінансами та постійний фінансовий контроль, фінансові показники та нормативи, стимули й санкції, ліміти, норми, резерви, фінансове законодавство. Однак дослідник не систематизує складники в частині методів, незрозумілим залишається належність інших складових частин цього механізму, окремо виділено законодавче забезпечення [3].

Постановка завдання. Постає також необхідність у формуванні збалансованої та стабільної системи фінансових відносин, що врегульовується із застосуванням складових фінансового механізму, який слід розглядати як комплекс взаємоузгоджених засобів постійного впливу в частині акумулювання коштів з метою проведення стабільної страхової діяльності та управління соціальними ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі тлумачення терміна «фінансовий механізм» розглядається досить широко, однак цілісної думки про його змістове наповнення та складові частини не існує. Сутність фінансового механізму проявляється через його складники, що характеризують

його структуру та визначають організаційну побудову.

В. Базилевич та Л. Баластрик пропонують таке визначення: «Фінансовий механізм являє собою сполучення економічних, організаційних та нормативно-правових форм, методів перманентного управління фінансовою діяльністю держави задля забезпечення багатогранних потреб державних структур, суб'єктів господарювання та населення, зокрема, під час формування, використання фондів фінансових ресурсів» [4]. Ми погоджуємося зі змістом цього поняття, але необхідно доповнити його у частині виділення методів і форм.

У широкому розумінні фінансовий механізм – це комплекс фінансових методів і важелів, що впливає на соціальну та економічну сторони суспільства. Крім зазначених складників, В. Опарін розглядає ще й форми та інструменти як компоненти фінансового механізму [5].

Фінансовий механізм (у більш вузькому розумінні) – це сукупність визначених фінансових методів і відповідних важелів впливу на формування й використання фінансових ресурсів з метою забезпечення функціонального існування державних структур, прогресивного розвитку суб'єктів господарювання, захищеності населення [6].

До складників фінансового механізму можна віднести такі елементи: фінансові методи, важелі, інструменти, забезпечення нормативно-правового, організаційного й інформаційного характеру. В. Оспіщев, О. Близнюк та Л. Лачкова наводять таке саме визначення фінансового механізму, проте інструменти та організаційне забезпечення не виділяють [6].

Досить повну диференціацію зауважуємо в С. Юрія, М. Шавариної та Н. Шаманської, які трактують фінансовий механізм соціального страхування як сукупність фінансових методів, форм та важелів управління фінансовими ресурсами, що призначені для матеріального забезпечення громадян у разі виникнення страхових ситуацій [7].

Однак необхідно чітко визначити забезпечення фінансового механізму. Л. Васечко, крім зазначених вище складників фінансового механізму, акцентує увагу на планомірному використанні коштів соціального страхування [8].

Але більш ґрунтовний поділ системи важелів фінансового механізму соціального страхування запропонувала Л. Васечко:

– фінансові важелі надходжень: соціальні страхові внески, платежі, пасивні доходи від розміщення тимчасово вільних коштів фонду (депозитні рахунки), резерви фонду, благодійні внески установ, підприємств та організацій, фізичних осіб, державні асигнування, кошти, що одержують від нарахування пені та штрафів, кошти за часткову сплату вартості путівок для санаторно-курортного оздоровлення та лікування;

– фінансові важелі розподілу: страхові виплати, матеріальне забезпечення, повернення збитків та витрат;

– фінансові важелі страхового резервування: резерви коштів фонду як для повсякденних потреб, так і для здійснення фінансової стабільності фонду соціального страхування [9].

Резерв страхових коштів утворюють у сумі, яка необхідна для фінансування всіх передбачених законодавством видів матеріального забезпечення, що розраховують на місяць [10].

Підтримуємо думку, що важелі розподілу повинні бути прозорими в грошових потоках та адресні страхових виплат. Натомість важелі страхового резервування повинні реалізовуватися за допомогою функції, що акумулює соціальне страхування, оскільки наявність грошових резервів, що знаходяться на рахунках фонду, свідчить про його фінансову стабільність [9; 11].

Зазначимо, що три основні групи фінансових важелів, що відповідають за формування, використання бюджету фонду та цільову спрямованість відповідних страхових виплат, є дійовими важелями фінансового механізму соціального страхування.

Фінансову сторону фінансового механізму, безперечно, визначають фінансові ресурси, які необхідно розглядати як сукупність коштів, що формують бюджет фонду соціального страхування шляхом акумуляції частки єдиного соціального внеску та інших надходжень, що в подальшому стають носієм матеріального забезпечення застрахованим особам соціальних послуг.

Отже, фінансовий механізм соціального страхування полягає в регульованому потоці фінансових ресурсів, тобто є своєрідним рухом страхових коштів, що акумулюються на рахунках фонду соціального страхування і забезпечують потік від страхувальників до страховиків (частка єдиного соціального внеску) і від страховиків до страхувальників (страхові виплати).

Прийомами дії фінансових методів, що проявляються через конкретні форми розподільчо-перерозподільчих відносин ВВП, є фінансові інструменти та визначені важелі [6; 12].

За допомогою фінансових інструментів встановлюється взаємозв'язок соціальних доходів та витрат бюджету фонду соціального страхування. За допомогою фінансових важелів здійснюється вплив та підсилення дії фінансових інструментів. Погоджуємося, що фінансові методи зображають перманентний вплив фінансів на сукупність процесів, які відбуваються у сфері соціального страхування з тимчасової втрати працездатності [12; 13], дія яких проявляється після накопичення коштів та їх використання. Структура фінансового механізму повинна обов'язково будуватися з урахуванням фінансового забезпечення та фінансового регулювання, а також системи важелів впливу [6; 14; 15; 16].

За своєю сутністю фінансове забезпечення – це певна сукупність джерел і форм фінансування економічної сфери з окремим акцентом на розвитку соціальної сфери суспільства [17]. Фінансове забезпечення соціального страхування характеризує процес формування фінансо-

вих ресурсів доходної частини бюджету фонду, спрямовані на матеріальну захищеність застрахованих осіб задля забезпечення стабільності системи соціального страхування, характеризуючи кількісну сторону фінансового механізму.

На думку С. Смирнова та М. Корнеєва, фінансове регулювання соціального страхування – це система законодавчо визначеного регламентування розподільчих процесів у суспільстві, що дає можливість за допомогою відповідних фінансових інструментів впливати на соціальні та економічні процеси з метою запобігання виникнення диспропорцій або їх усунення [16].

На рис. 1 зображена узагальнена схема взаємодії елементів фінансового механізму соціального страхування в Україні.

Фінансове регулювання характеризує раціональне використання та рух фінансових ресурсів і зображає якісну сторону фінансового механізму. Важливою складовою фінансового механізму соціального страхування є контроль соціально-економічної ефективності формування та використання фінансових ресурсів бюджету фонду.

Виконання основних функцій, зокрема, планування та прогнозування, оперативного управління та регулювання, стимулювання, контролю та нагляду, може бути забезпечене за допомогою всіх структурних елементів фінансового механізму [7].

Нормативно-правова основа функціонування соціального страхування в Україні проявляється у визначенні нормативно-правових засад, що визначають характерні відносини для сфери соціального страхування. Нормативно-правове забезпечення соціального страхування складається з:

– Конституції України [18] та Кодексу законів про працю України;

– Закону України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 січня 1998 р. [19];

– Закону України «Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне страхування» від 8 липня 2010 р. № 2464-VI [20];

– указів Президента, які регламентують обов'язки, перелік прав, відповідальність сторін, що беруть участь у процесі страхування;

– постанов Кабінету Міністрів України;

– постанов правління фонду;

– нормативних актів, що відносяться до соціального захисту населення та видані Кабінетом Міністрів України;

– розпоряджень Національної комісії, що регулює сферу ринків фінансових послуг;

– Статуту фонду.

Нормативно-правове забезпечення фінансового механізму соціального страхування в Україні включає тарифи, норми і нормативи, методичні вказівки. Водночас постає необхідність перегляду деяких із них, зокрема, тих, що стосуються визначення пропорційної відповідальності роботодавця та працівника щодо сплати внесків, перегляду максимального розміру зарплати, з якої сплачується внесок, що, на наш погляд, сприятиме підвищенню ефективності фінансового механізму соціального страхування в Україні.

Діяльність фонду повинна бути відкритою, інформаційно доступною, відображаючи процес функціонування фінансового механізму соціального страхування в Україні.

На нашу думку, одним із методів, що поліпшать діяльність фонду та обізнаність населення із системою соціального страхування, є підвищення транспарентності функціонування установи в частині офіційного оприлюднення інформації про доходні й витратні статті бюджетів Фонду.

Створення відповідної системи управління соціальним страхуванням, функціонування ор-

Рис. 1. Схема фінансового механізму соціального страхування
Джерело: авторська розробка

ганів та інституцій, визначення спектра функцій, переліку обов'язків, прав і повноважень необхідне для забезпечення повноти виконання всіх завдань, що, у свою чергу, є прерогативою організаційного забезпечення.

Отже, основне завдання фінансового механізму соціального страхування – формування та цільове, максимально ефективно витрачання фінансових ресурсів.

Критичний аналіз літературних джерел дав змогу сформулювати тлумачення фінансового механізму соціального страхування в Україні як сукупність фінансових методів, інструментів та відповідних важелів, властивих соціальному страхуванню, що використовуються для мобілізації фінансових ресурсів та їх ефективного використання задля матеріальної забезпеченості громадян у разі виникнення страхових випадків та надання соціальних послуг з метою збалансованості, взаємодії та соціальної справедливості.

З огляду на властивості соціального страхування, пропонуємо виділити в частині фінансових важелів систему знижок (як складника фінансових стимулів) та надбавок до страхового тарифу (у частині фінансових санкцій), що залежать від умов праці застрахованих осіб.

Соціальне страхування характеризується грошовими ресурсами, пропорціями розподілу між роботодавцями та їх працівниками саме страхового навантаження, залежністю розмірів страхових виплат від заробітної плати, страхових тарифів, усього трудового стажу та безпосередньо страхового періоду [21]. Бюджет фонду являє собою головний фінансовий документ, що містить перелік статей доходів та витрат, спрямованих на матеріальне забезпечення та надання соціальних послуг, визначених законодавством. Утримання із заробітної плати та нарахування на фонд оплати праці (страхові внески роботодавців і, відповідно, застрахованих осіб) формують бюджет фонду [22; 23].

На ефективне фінансування системи соціального страхування впливає рівень економічного розвитку держави й доходи громадян, політична та демографічна ситуація України. Результати демографічного прогнозування, здійснені Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, засвідчують, що зменшення чисельності найбільш активного населення у віці від 20 до 64 років здійснюється за умови зниження загальної чисельності населення. Це неминуче приводить до скорочення сукупної пропозиції робочої сили на ринку праці та зростання співвідношення непрацездатного й працездатного населення [24].

Низький рівень соціальних виплат громадянам в Україні та наявні розміри соціальних гарантій породжують соціальну незахищеність населення. Вагомими перешкодами в залученні необхідних фінансових ресурсів фонду в Україні є незначні темпи зростання вартості реальної заробітної плати та наявність тіньового сектору.

Основними завданнями формування ефективно чинного фінансового механізму соціального страхування в Україні є:

- мобілізація та нагромадження фінансових ресурсів;

- контроль за раціональним та ефективним використанням фінансових ресурсів на всіх етапах. Глибока аргументація контрольних заходів і доказовість паритетності інтересів під час розподілу фінансових ресурсів та їх мобілізації в раціональному використанні можуть збільшити запит громадськості на виконання контрольних дій у сфері соціального страхування;

- оптимальний розподіл та перерозподіл фінансових ресурсів у системі соціального страхування;

- модернізація фінансового механізму з урахуванням змін сучасності та норм економічного життя.

Реалізація зазначених напрямів у системі соціального страхування повинна будуватися на принципах прозорості, відкритості й публічності, що має стати основою діяльності всіх сторін.

Н. Савченко наголошує, що взаємна фінансова відповідальність суб'єктів соціальних страхових відносин, створення умов задля забезпечення фінансової збалансованості системи соціального страхування необхідна для розвитку фінансових відносин у цій сфері [1].

Складові частини фінансового механізму соціального страхування повинні взаємодіяти між собою, враховуючи орієнтири, принципи, критерії соціальної та економічної ефективності, функції соціального страхування. Діяти під впливом нормативно-правового поля, що стане гарантом стабільності та надійності в реалізації складових частин фінансового механізму соціального страхування.

Функціонування фінансового механізму соціального страхування повинно спиратися на комплекс принципів (гарантованість, стабільність, передбачуваність, солідарність і паритетність), що має забезпечувати таку систему, яка буде постійно функціонувати й забезпечувати страховий захист певних категорій населення.

Отже, фонд соціального страхування розглядають у формі перерозподільних відносин, фінансового потоку і фінансового інституту. Кошти, які акумульовані у фонді, проходячи фазу перерозподілу, набувають форму не грошову, а фінансового потоку, перерозподіленої частини первинних доходів підприємств і домогосподарств.

Важливим завданням удосконалення фінансового механізму соціального страхування є перерозподіл фінансової відповідальності між роботодавцем та найманим працівником щодо здійснення страхових внесків для стимуляції прояву ефекту та протидії росту тіньової заробітної плати.

Висновки. Таким чином, удосконалення фінансового механізму соціального страхування повинно здійснюватися з метою матеріальної

забезпеченості застрахованих осіб, базуючись на поліпшенні демографічної ситуації, зростанні чисельності економічно активного населення, розвитку системи заохочення роботодавців поліпшувати умови праці задля отримання пільг під час сплати єдиного соціального внеску.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Савченко Н. Формування та використання фінансових ресурсів системи соціального страхування України / Н. Савченко // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – Чернівці: ЧТЕІ КНТЕУ, 2010. – Вип. 1. – С. 110–118.
2. Лондар С. Фінанси: [навч. посібник для студ. вищих навч. закладів] / С. Лондар, О. Тимошенко. – Вінниця: Нова Книга, 2009. – 384 с.
3. Романенко О. Фінанси: [підручник] / О. Романенко. – 4-те вид. – К.: Центр навчальної літератури, 2009. – 312 с.
4. Базилевич В. Державні фінанси: [навч. посібник] / В. Базилевич, Л. Баластрик; за заг. ред. В. Базилевича. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
5. Опарін В. Фінанси (загальна теорія): [навч. посібник] / В. Опарін. – К: КНЕУ, 2007. – 240 с.
6. Фінанси: [підручник] / [С. Юрій, В. Федосов, Л. Алексеєнко та ін.]; за ред. С. Юрія, В. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
7. Юрій С. Соціальне страхування: [підручник] / С. Юрій, М. Шаварина, Н. Шаманська. – К.: Кондор, 2004. – 464 с.
8. Васечко Л. Структурні компоненти фінансового механізму соціального страхування / Л. Васечко // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2011. – № 4. – С. 139–144.
9. Васечко Л. Фінансовий механізм соціального страхування в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / Л. Васечко. – Ірпінь, 2010. – 21 с.
10. Погайдак О. Організаційно-економічний механізм соціального страхування (на випадок тимчасової втрати працездатності): автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка та політика» / О. Погайдак. – К., 2010. – 22 с.
11. Історичний аспект процесу виникнення та формування соціального забезпечення [Електронний Ресурс]. – Режим доступу: <http://socadver.org.ua/storich№iy-aspekt-protseuviniknennya-ta-formuvannya-sots-alnogo-zabezpechennya>.
12. Фінанси: курс для фінансистів: [навч. посібник] / [В. Оспіщев, О. Близнюк, Л. Лачкова та ін.]; за ред. В. Оспіщева. – К.: Знання, 2008. – 567 с.
13. Нестеренко Н. Сутність та структура фінансового механізму підприємства / Н. Нестеренко, В. Немченко // Вісник Київського інституту бізнесу та технологій: збірник наукових праць. – К.: КІБІТ, 2011. – Вип. 15. – С. 62–64.
14. Кириленко В. Складові елементи структури фінансового механізму державного управління / В. Кириленко // Наука молода: збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету / гол. ред. Б. Адамик. – Тернопіль: Економічна думка, 2008. – Вип. 9. – С. 23–30.
15. Тимчишена Н. Шляхи вдосконалення фінансового механізму державного управління у сфері соціального захисту / Н. Тимчишена // Державне будівництво: електронне наукове фахове видання. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2012. – Вип. 1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/5/06.pdf>.
16. Смірнов С. Вплив фінансового механізму на соціально-економічний розвиток регіональної економічної системи / С. Смірнов, М. Корнєєв // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2008. – № 2. – С. 37–42.
17. Бабич Л. Оптимізаційна модель фінансового механізму соціального страхування України / Л. Бабич, Л. Васечко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 158–170.
18. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 64 с.
19. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 23. – С. 121.
20. Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне страхування: Закон України від 8 липня 2010 р. № 2464-VI // Голос України. – 2010. – № 171 (4971). – С. 4–11.
21. Бардашевська А. Недоліки функціонування механізму соціального забезпечення / А. Бардашевська // Економічний аналіз: збірник наукових праць / за ред. С. Шкарабан. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – Вип. 9. – Ч. 1. – С. 32–35.
22. Новосельська Л. Напрями вдосконалення системи загальнообов'язкового соціального страхування / Л. Новосельська, М. Оліярник // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2006. – № 16.1. – С. 438–441.
23. Сидорчук А. Проблеми формування фінансових ресурсів державного соціального страхування в Україні / А. Сидорчук // Фінансова система України: збірник наукових праць. – Острого: Острозька академія, 2010. – Вип. 13. – С. 251–262.
24. Лібанова Е. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності Української економіки / Е. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2 (10). – С. 5–19.